

Η ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΙΜΠΝ ΜΠΑΤΤΟΥΤΑ
ΑΝΑ ΤΗΝ ΜΙΚΡΑΝ ΑΣΙΑΝ
ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ
ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΔ' ΑΙΩΝΑ*

Ὁ ἐρευνῶν τὸ πρόβλημα τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Τούρκων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν πολλὰς καὶ χρησίμους πληροφορίες θὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ τὰς ταξιδιωτικὰς ἀναμνήσεις τοῦ μαροκηνοῦ περιηγητοῦ Mohammed Abu Abdallah Ibn Battuta (1304 – 1368), ὅστις ἐπεσκέφθη τὰς τουρκικὰς ἡγεμονίας περὶ τὸ ἔτος 1333, δηλαδὴ καθ' ὃν χρόνον τὸ ἐκεῖθεν τοῦ Βοσπόρου τμήμα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας εἶχε συμπτυχθῇ εἰς στενόχωρον καὶ ἐπισφαλῆ ζώνην ἐκτεινομένην ἀπὸ Χαλκηδόνος μέχρι Νικομηδείας, περιοχὴν ἣτις ἐκαλεῖτο τότε Μεσοθυνία. Νοτιοδυτικῶς τῆς Μεσοθυνίας, ὁ χεῖμαρρος τῶν ἐπιδρομῶν, ἀπορροφῶν τὰς ἀγροτικὰς μάζας καὶ ἀποδεκατίζων τοὺς ἀστικούς πληθυσμούς, εἶχε φθάσει εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἡ τουρκικὴ κυριαρχία ἐπὶ τῶν Στενῶν παρουσιάζετο πλέον ὥς πραγματικότης, διότι κατὰ τὴν μακρὰν βασιλείαν Ἀνδρονίκου τοῦ Β' (1282 – 1328) τὸ βυζαντινὸν ναυτικὸν εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ καὶ οἱ παραθαλάσσιοι τοῦρκοι ἡγέται προσέβαλλον ἀκωλύτως τὰς νήσους καὶ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ ἀπὸ τὴν Βιθυνίαν ὁ Ὅρχαν μετ' ἴσην εὐκολίαν ἐνήργει αἰφνιδισμούς εἰς τὰ ἀνατολικά περὶχώρα τῆς Βασιλευούσης.

Ταῦτα μανθάνομεν ἀπὸ τοὺς συγχρόνους βυζαντινοὺς συγγραφεῖς Νικηφόρον Γρηγορᾶν καὶ Ἰωάννην Καντακουζηνόν, ἀπὸ διάφορα πατριαρχικὰ ἔγγραφα καὶ ἀπὸ ἐκθέσεις Λατίνων τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὰς κυβερνήσεις των. Αἱ σχετικαὶ εἰδήσεις, ἑλλιπῶς καὶ σποραδικῶς παρεχόμεναι, εἶναι ἐν τούτοις ἱκαναὶ ἐν τῷ συνόλῳ των νὰ διαφωτίσουν τὰς σχέσεις τῶν τουρκικῶν κρατῶν μετὰ τῶν βασιλείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Περὶ τῶν κρατῶν ὅμως τούτων καὶ περὶ τῶν μικρασιατικῶν πληθυσμῶν, οἵτινες ὑπέκλυψαν εἰς τοὺς Τούρκους ἀλλὰ κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὴν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσάν των, αἱ ὑπάρχουσαι πληροφορίες εἶναι πενιχρότεραι, εἰς πολλὰς δὲ

---

* Ἡ παρῶσα μελέτη ἐγράφη μετὰ τὴν γενναιόδωρον ἐνίσχυσιν τοῦ American Council of Learned Societies, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐκφράζω θερμότητας εὐχαριστίας. Γ.Α.Γ.

περιοχὰς καὶ περιόδους ἑλλείπουν τελείως. Διὰ τοῦτο πᾶσα περιήγησις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχὴν ἀποκτᾷ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, τὸ δὲ ἔργον τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα καὶ ἀπὸ γενικῆς ἀπόψεως ἐξεταζόμενον εἶναι μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του. Ἡ ἀξία του ὅμως, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, μειοῦται σημαντικῶς ἔνεκα τῆς ἑλλείψεως συνοχῆς εἰς τὴν διὰ ξένης χειρὸς καὶ πολλὰ ἔτη ἀργότερον γραφεῖσαν ἀφήγησιν.

Ὁ Ἱμπν Μπαττούτα, ἢ μᾶλλον ὁ καταγράψας τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ Μωάμεθ Ἱμπν Τζουζαγῆ, πραγματεύεται τὴν Μικρὰν Ἀσίαν κατὰ τρεῖς χωριστοὺς τομεῖς, χωρὶς νὰ μνημονεύῃ τὸν τρόπον ἢ τὸν χρόνον τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τὸν ἓνα τομέα εἰς τὸν ἄλλον. Συγκεκριμένως, ὁ μαροκηνὸς περιηγητὴς ταξιδεῦει πρῶτον εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν τμήμα τῆς χερσονήσου μετὰ γενικὴν κατεύθυνσιν πρὸς δυσμὰς, εἶτα εἰς τὸ κεντρικόν καὶ ἀνατολικόν, καὶ τέλος εἰς τὸ βορειοδυτικόν. Τὸ περίεργον τοῦτοδρομολόγιον πιθανὸν νὰ ὀφείλεται εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα, ὅστις, νέος τότε ὢν καὶ ἀκάματος, παρῆεν πολλάκις τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐκινεῖτο ἀπὸ χώρας εἰς χώραν εἰκῇ καὶ ὥς ἔτυχεν, οὐδὲν ἄλλο ζητῶν πλὴν τῆς ἐλευθερίας νὰ περιπλανᾶται καὶ ν' ἀπολαμβάνῃ τὴν φιλοξενίαν καὶ τὴν γενναιοδωρίαν τῶν μουσουλμάνων ἡγεμόνων. Τί ὅμως ἔξηγεῖ τὴν σιωπὴν του ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ταξίδιον ἀπὸ τῆς Ἰωνίας, ἔνθα ὁ τελευταῖος ἀναφερόμενος σταθμὸς του ἦσαν τὰ Μύλασα, μέχρι τοῦ Ἰκονίου, τετρακόσια περίπου χιλιόμετρα πρὸς ἀνατολάς; Καὶ ἔτι αἰνιγματικώτερον, πῶς μεταφέρεται ἀπὸ τὴν Θεοδοσιούπολιν (Ἐρζερούμ) μέχρι τοῦ Πυργίου (Μπιργκί), χίλια διακόσια χιλιόμετρα πρὸς τὴν ἀντίθετον κατεύθυνσιν, ἔνθα εἶναι ἡ ἀφετηρία τοῦ δευτέρου τμήματος τῆς Ἰωνικῆς αὐτοῦ περιηγήσεως; Δὲν εἶναι βεβαίως ἀπίθανον νὰ ἥλλαξε πορείαν πρὸς δυσμὰς καί, ἀκολουθῶν τὴν αὐτὴν ὁδὸν μέχρις Ἰκονίου, νὰ ἔφθασεν εἰς τὸ Πυργίον χωρὶς νὰ παρατηρήσῃ τι τὸ ἄξιον μνείας. Μὴ λησμονῶμεν δὲ ὅτι ὑπηγόρευσε τὰ ἀπομνημονεύματά του περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου του καὶ ἦτο ἐπόμενον νὰ μὴν ἐνεθυμεῖτο πάντα ὅσα εἶδεν ἢ ἔπραξε. Σύγχυσις παρουσιάζεται καὶ εἰς ἄλλα κεφάλαια τοῦ ἔργου του, συνδυαζομένη δὲ μετὰ τὸν ἀφελῆ καὶ εὐεπηρεάστον χαρακτῆρα αὐτοῦ, οὐχὶ σπανίως ἐνθυμίζει τὰς ταξιδιωτικὰς μυθιστορίας, αἵτινες ἦσαν προσφιλες ἀνάγνωσμα κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Τὰ ἐλαττώματα ὅμως τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα δὲν εἶναι ἱκανὰ νὰ ἀναιρέσουν τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν τῆς Περιηγήσεώς του, διότι τὰ μὲν κενὰ εὐκόλως δύνανται ν' ἀποδοθοῦν ἐφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Ἱμπν Τζουζαγῆ νὰ συμπτύξῃ τὴν ἀπέραντον ὕλην τῶν ἀπομνημονευμάτων («νὰ ἐνώσῃ τὰ τεμάχια τῆς ὑπαγορεύσεως εἰς ἓν βιβλίον», ὅπως ὁ ἴδιος λέγει ἐν τῷ Προλόγῳ), ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἄγνοιάν του ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς χώρας, τὰς ὁποίας διήνυσεν ὁ Ἱμπν Μπαττούτα. Ἐνδέχεται, προσέτι, καὶ τὸ χειρόγραφον νὰ ἐταράχθῃ ὑπὸ τῶν ἀντιγραφῶν, οἵτινες δὲν ἦσαν περισσότερον τοῦ Ἱμπν Τζουζαγῆ εἰδήμονες τῆς γεωγραφίας. Λάθη ἐπίσης παρεισέφεραν,

διότι ὁ μαροκηνὸς περιηγητὴς δὲν ἐγνώριζε τὴν τουρκικὴν ἢ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, σπανιώτατα δὲ συνήντα Μικρασιάτην ὁμιλοῦντα τὴν ἀραβικὴν. Κατὰ ταῦτα, αἱ ἀνακρίβειαι, ἐν σχέσει πρὸς παλαιότερα ἱστορικὰ γεγονότα, εἶναι φυσικὴ συνέπεια τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον συνέλεξε τὰς πληροφορίας του ὅσον καὶ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον διεσώθη τὸ ἔργον του. Σημειωθῆτω δὲ ὅτι, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ὄγκον τοῦ ἔργου, αἱ ἱστορικαὶ ἀνακρίβειαι δὲν εἶναι πολλαί. Ἡμεῖς δὲν θὰ καταφύγωμεν εἰς τὸν Ἱμπν Μπαττούτα, διὰ νὰ μάθωμεν τίς ἦτο ὁ κτίτωρ τῆς Ἀγίας Σοφίας ἢ τίνα οἱ Χριστιανοὶ προσεκύουν εἰς τὸν μέγαν ναὸν τῆς Ἐφέσου, ἀλλὰ θὰ ζητήσωμεν νὰ διαφωτισθῶμεν περὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν τουρκικῶν ἡγεμονιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἡ χρονολογία τῆς ἐναρξέως τῆς μικρασιατικῆς περιοδείας τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα δὲν δύναται μετ' ἀπολύτου ἀκριβείας νὰ καθορισθῇ. Καθ' ὁμολογίαν τοῦ ἰδίου, εὐθύς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀφηγήσεως, ἐξεκίνησεν ἐκ τῆς γενετείρας του Ταγγέρης κατὰ τὸ ἔτος Ἑγείρας 725, ἥτοι τῷ 1325, ἄγων τότε ἡλικίαν εἴκοσι δύο σεληνιακῶν ἐνιαυτῶν, δηλαδὴ εἴκοσι ἐνὸς ἔτους. Περιεπλανήθη ἀνὰ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν, ἄγνωστον πόσους μῆνας, ἐπεσκέφθη τὴν Μέκκαν, ἀνῆλθεν εἰς Μεσοποταμίαν, περιηγήθη τὴν δυτικὴν Περσίαν καί, ἐπανακάμψας εἰς Μέκκαν, παρέμεινεν αὐτόθι ἔτη τρία. Μετὰ ταῦτα ἐπεσκέφθη τὴν Γεμένην, τὰς ἀφρικανικὰς πόλεις Μογκαδίσιου καὶ Μομπαζα καὶ τὸ σουλτανᾶτον τοῦ Ὁμάν καὶ κατέλξε πάλιν εἰς τὴν Μέκκαν. Ἦτο τότε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἰδίου, ἔτος Ἑγείρας 732 (1332), «ὅτε ὁ Μαλῆκ ἂν - Νασήρ, σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου, ἦλθε νὰ προσκυνήσῃ διὰ τελευταίαν φορὰν».

Μετὰ τὸ προσκύνημα, ὁ ἀκούραστος περιηγητὴς διέσχισε τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν ἔρημον τῆς Αἰγύπτου, κατέπλευσε τὸν Νεῖλον καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Συρίαν. Ἐκεῖ, εἰς τὸν λιμένα τῆς Λαοδικείας (σημ. Λατάκιε), ἐπεβίβασθη πλοίου γενουατικοῦ, μὲ προορισμὸν τὴν Χώραν τῶν Ρωμαίων (Μπιλάδ ἀρ - Ρούμ), ὧς ἐκαλεῖτο ἡ Μικρὰ Ἀσία «διότι παλαιότερον ἦτο ἰδικὴ των», καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν Ἀλάῦαν (Ἀλαίγιε), κειμένην εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κόλπου τῆς Ἀτταλείας¹. Πρέπει λοιπὸν νὰ εὐρίσκητο εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ἔτους 1332². Τὸ 1333 ἀποκλείεται διὰ λόγους τοὺς ὁποίους θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

¹ Voyages d'Ibn Batoutah, ἔκδ. καὶ μετάφρ. C. Defrémery καὶ B. Sanguinetti, τόμ. II, Παρίσιοι 1877, σ. 256.

² Σύγχυσιν δύναται ἴσως νὰ προξενήσῃ ἡ πληροφορία τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα (Voyages, II, 427) ὅτι, καθ' ὃν χρόνον ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔζη ὁ «Τζιρτζης», ὅστις εἶχε παραιτηθῇ τοῦ θρόνου χάριν τοῦ «υἱοῦ του Τακφούρ» καὶ εἶχε γίνῃ μοναχός. Εἶναι προφανές ὅτι ὁ περιηγητὴς, στερούμενος καλοῦ διερμηνέως

Ἡ Ἀλάϋα ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου τῶν Σελτζούκων Ἀλαεδδίν Καῦ - Κομπάδ τοῦ Α', βασιλεύσαντος ἀπὸ τὸ 1219 μέχρι τοῦ 1237. Ἦκαζε κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ὥς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐμπορεῖον τοῦ Σελτζουκικοῦ Κράτους τοῦ Ρούμ, γνωστὸν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην μὲ τὸ ὄνομα Candelore (παράγωγον ἴσως ἀπὸ τὰς λέξεις *Καλὸν Ὅρος*)¹. Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Σελτζουκικοῦ Κράτους, ἡ Ἀλάϋα περιῆλθεν εἰς τὸ ἐμιράτον τοῦ Καραμάν, ὅπερ ἦτο τὸ μεγαλύτερον καὶ ἰσχυρότερον πολιτικὸν συγκρότημα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὡς ἄρχων τῆς πόλεως ἀναφέρεται ὁ υἱὸς τοῦ Καραμάν, Γιουσούφ μπέης. Τὸν Γιουσούφ μπέην τοῦτον, διαμένοντα δέκα μίλια ἔξω τῆς πόλεως εἰς τόπον παραθαλάσσιον, ἐπεσκέφθη ὁ Ἱμπν Μπαττούτα συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ τοπικοῦ καδῆ (δικαστοῦ). Ὁ περιηγητὴς ἀπήντησεν εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ Γιουσούφ μπέη περὶ τοῦ ταξιδίου του, χωρὶς ν' ἀφήσῃ ἀπαράτηρητον τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ μαλλιά τοῦ ἀρχοντος ἦσαν βαμμένα. Μετὰ τὴν συνέντευξιν, ὁ Γιουσούφ ἔστειλεν εἰς τὸν περιηγητὴν χρηματικὸν δῶρον.

Περὶ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως σημειώνει ὅτι ἦσαν εὐεεῖς, κόσμιοι, ἐκλεκτικοὶ εἰς τὴν τροφὴν των καὶ ἄκρως φιλόξενοι. Αἱ γυναῖκες των δὲν ἐκάλυπτον τὸ πρόσωπον, ἀπολαμβάνουσαι μεγαλυτέρας ἐλευθερίας παρὰ εἰς τὰς ἄλλας μουσουλμανικὰς χώρας, τὰς ὁποίας ἐπεσκέφθη. Αἱ γυναῖκες ἐξύμνων ἀπαξ τῆς ἑβδομάδος, οἱ δὲ ἄνδρες των ἔφερον τὸν νέον ἄρτον εἰς τὸν ξένον καὶ γείτονά των ἐπικαλούμενοι τὰς προσευχὰς καὶ τὰς εὐλογίας του. Ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι ἡ χώρα ἦτο δασώδης καὶ ὅτι ἐγένετο ἐξαγωγή ξυλείας εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Εἰς τὴν Ἀττάλειαν (Ἀντάλγια), ἥτις ἦτο ὁ ἐπόμενος σταθμὸς του, ὁ Ἱμπν Μπαττούτα ἐπρόσεξε διὰ πρώτην φορὰν τοὺς Μικρασιάτας Ἑλληνας². Κατόπιν, λέγει, εἰς ἰδιαιτέραν συνοικίαν τῆς πόλεως, περιβαλλομένην διὰ

εἰς τὴν ξένην καὶ πολυδαίδαλον Κωνσταντίνιγε ἀλ - ἀζάμ (Κωνσταντινούπολιν τὴν Μεγάλην), δὲν ἀντελήφθη ὀρθῶς τὰ πράγματα, ἴσως δὲ ἔπεσε θῦμα ἐμπαιγμοῦ. Διότι ὁ μὲν Ἀνδρόνικος ὁ Β', παραιτηθεὶς τῇ 1328 καὶ ὀνομασθεὶς Ἀντώνιος ὡς μοναχός, ἀπέθανε τὴν 13ην Φεβρουαρίου 1332 (Σ. Λάμπρου, Ἐνθυμήσεων συλλογὴ πῶτη, Νέος Ἑλληνομνήμων, VII (1910), 140), τὴν δὲ Κωνσταντινούπολιν ὁ περιηγητὴς ἐπεσκέφθη μετὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἀπὸ τὴν αὐλὴν τοῦ σουλτάνου τῆς Χρυσῆς Ὁρδῆς, Μωάμεθ Οὐζμπέκ Χάν. Ὁ ἴδιος ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὸ τέλος τοῦ μηνὸς Ραμαζάν τοῦ 734 (κατὰ Μάϊον τοῦ 1334) εὐρίσχετο παρὰ τὸν Βόλγαν καὶ ἐξεκίνησε διὰ Κωνσταντινούπολιν τὴν 10ην τοῦ μηνὸς Σαβᾶλ, δηλαδὴ τὴν 14ην Ἰουνίου (Voyages, II, 397. Πρβλ. Εἰσαγωγὴν, Voyages, I, σ. XI). Ἐκ τούτων συμπεραίνομεν ὅτι ὁ γέρον μοναχός, μετὰ τοῦ ὁποίου συνδιελέχθη πρὸ τῆς Ἀγίας Σοφίας, δὲν ἦτο ὁ Ἀνδρόνικος, ὁ πρῶτον αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ἄλλος τις ὀνόματι Γεώργιος (=Τζιρτζης).

¹ W. Heyd, *Histoire du commerce du Levant au moyen-âge*, μετάφρ. F. Raynaud, Λειψία 1936, I, 547 σημ. 6, II, 356.

² Voyages, II, 259.

τείχους. Διὰ τείχους, ἐπίσης, περιεκλείοντο αἱ συνοικίαι τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἑβραίων, καθὼς καὶ ἡ κατοικία τοῦ ἄρχοντος καὶ τῶν οἰκείων του. Οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὸ ὑπόλοιπον τῆς πόλεως, ἐκλείδωνον τὰς πύλας τῶν συνοικιακῶν τειχῶν καθ' ἑκάστην νύκτα καὶ κατὰ τὴν θρησκευτικὴν συγκέντρωσιν τῆς Παρασκευῆς. Μέγα τεῖχος περιέβαλλε σύμπαν τὴν πόλιν, παρέχον προστασίαν ἀπὸ τὰς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς.

Ἡ Ἀττάλεια ἀναφέρεται ὡς πόλις μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος, μὲ ἀκμαῖον ἐμπόριον, ἰδίως ξηρῶν καρπῶν, διεξαγόμενον μετὰ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ διοικητὴς τῆς Ἀτταλείας Χιδῆρ μπέης ἐδέχθη τὸν περιηγητὴν ἀσθενῶν καὶ κληνῆρος· δὲν ἐλησμόνησεν ὅμως νὰ στείλῃ τὸ καθιερωμένον ἡγεμονικὸν δῶρον φιλοξενίας. Ἡ μεγαλυτέρα ἱκανοποίησις, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθη ὁ περιηγητὴς εἰς τὴν Ἀττάλειαν, ἦτο ἡ πρώτη του ἐπαφὴ μὲ τὴν Ἀδελφότητα τῶν Νέων (Ἀχιγιὰτ ἄλ - φιτιγιάν), μέγα σωματεῖον μὲ ἐνδιαφέροντα ἐπαγγελματικά, μορφωτικά καὶ θρησκευτικά καὶ μὲ διακλαδώσεις καθ' ἅπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν¹. Ἀπανταχοῦ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Ἀδελφότητα τῶν Νέων διεκρίνοντο διὰ τὸν θρησκευτικὸν ζήλόν των καὶ τὴν ἀγάπην των πρὸς τοὺς ξένους Μωαμεθανούς.

Μετὰ τὴν Ἀττάλειαν, ὁ Ἱμν Μπαττούτα ἔφθασεν εἰς Μπουρδούρ (Πολυδώριον), μικρὰν πόλιν κειμένην περὶ τὰ ἑκατὸν χιλιόμετρα βορειοδυτικῶς², καὶ ἐκεῖθεν εἰς Σπάρτην καὶ Ἐγριδῆρ, παρὰ τὴν νοτίαν ὄχθην τῆς ὁμωνύμου λίμνης³. Στραφεὶς πάλιν πρὸς δυσμὰς, ἐσταμάτησεν εἰς τὸ Κούλ - χισάρ, ὄχυράν πολίχνην περιβαλλομένην ὑπὸ ἔλους. Ὁ διοικητὴς τοῦ Κούλ - χισάρ, ὅστις ἦτο ἀδελφὸς τοῦ ἄρχοντος τοῦ Ἐγριδῆρ, παρεχώρησεν εἰς τὸν περιηγητὴν ἔφιππον συνοδείαν μέχρι Λαοδικείας (Λαντίκ, σημ. Ντενιζλή), διότι «ἡ χώρα ὑφίστατο δεινὰ ὑπὸ ληστῶν καλουμένων Γιαρμιγιάν, οἵτινες κατεῖχον πόλιν ὀνομαζομένην Κιουτάχειαν». Πρόκειται περὶ ὁπαδῶν τοῦ Κέρμιαν (Γκερμιγιάν), τοῦ ἡγεμόνος τῆς Φρυγίας, ὅστις τουρκιστὶ μὲν ἑκαλεῖτο Γκερμιγιανλή Ἀλσιρόγλου Γιακούμπ, παρὰ δὲ τοῖς Βυζαντινοῖς ἦτο γνωστὸς ὑπὸ τὸ ἑλληνισμένον ὄνομα Καρμανὸς Ἀλσιούριος⁴. Κατ' αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος ὁ Β' ἔστειλε τὴν στρατιάν τῶν Καταλάνων μισθοφόρων, οἵτινες ἀνεχαίτισαν προσωρινῶς τὴν κατακτητικὴν δρμὴν του μεταξὺ

¹ Βλ. προχείρως Γ. Γεωργιάδου Ἀρνακῆ, Οἱ πρῶτοι Ὀθωμανοί, Ἀθῆναι 1947, σ. 110 - 124, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

² Voyages, II, 266.

³ Αὐτόθι, σ. 267.

⁴ Παχυμέρους, Ἀνδρόνικος, Ε' 21 (σ. 421, ἔκδ. Βόννης). Γεργοῦς, Ζ' 1 (I, 214, ἔκδ. Βόννης). Πρβλ. I. Hakkı Uzunçarşilioğlu, Anadolu Beylikleri, Ἀγκυρα 1937, σ. 9 - 10.

τῶν ἐτῶν 1303 καὶ 1305¹. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα φαίνεται ὅτι αἱ δυνάμεις τοῦ Κέρμιαν ἦσαν ἐξησθενημέναι καὶ τὰ ἐδάφη του εἶχον σοβαρῶς μειωθῇ, οἱ τέως ὑποτελεῖς εἰς αὐτὸν ἡγεμονίσκοι Καρασῆ, Σαρουχάν, καὶ Ἀϊδὶν εἶχον κερδίσει τὴν ἐλευθερίαν των, ἡ δὲ Λαοδίκεια μετὰ τῆς περιοχῆς τῆς διετελεῖ ἀνεξάρτητος ὑπὸ τὸν Ἰνάντς μπέην². Ὁ περιγηγῆτης ἀναφέρει, μετὰ τῶν ἄλλων, ὅτι ἡ πόλις εἶχεν ἐπὶ μωαμεθανικὰ τεμένη, πολλὰ ἐργαστήρια βαμβακερῶν ὑφασμάτων, καὶ πλείστους Ἕλληνας κατοίκους, διακρινομένους ἀπὸ τὸ ἰδιάζον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς (ὑψηλὸν κωνικὸν πῖλον χρώματος λευκοῦ ἢ ἐρυθροῦ). Αἱ Ἕλληνίδες ἡσυχολοῦντο μετὰ τὴν ὑφαντουργίαν. Οἱ Ἀχῆ τῆς πόλεως, ὄντες περισσότεροι, ἦσαν διηρημένοι εἰς δύο παρατάξεις καὶ ἐφιλονίκησαν ζωηρῶς περὶ τοῦ τίς πρῶτον θὰ φιλοξενήσῃ τὸν μαροκηνὸν περιγηγῆτην. Ἡ διαφορὰ των ἐλύθη διὰ κλήρου. Ὁ πλοῦτος τῆς πόλεως, ὥς ἦτο φυσικόν, ἐπέφερε καὶ χαλάρωσιν τινα τῶν ἡθῶν, τὴν ὁποίαν ὁ Ἱμπν Μπαττούτα ἀναφέρει ἐν παρόδῳ³.

Ἀπὸ τὴν Λαοδίκειαν ὁ ἀκαταπόνητος ταξιδιώτης ἐξεκίνησε μετὰ καραβάνιον ἐνόπλων διὰ Τάβας (τουρκ. Ταβάζ), τριάκοντα περίπου χιλιόμετρα νοτίως τῆς Λαοδικείας. Ἡ κατάστασις παρέμενε τεταμένη, ὥς συμπεραίνομεν ἀπὸ τὰς προφυλάξεις, τὰς ὁποίας ἐλάμβανον τόσον οἱ ταξιδιώται ὅσον καὶ οἱ διοικηταὶ τῶν πόλεων. Εἰς τὰς Τάβας, π.χ., δὲν ἐπετράπη ἡ εἴσοδος τοῦ καραβανίου ἐν καιρῷ νυκτός, τὴν δὲ ἐπομένην πρωΐαν, πρὶν ἀνοιχθοῦν αἱ πύλαι, οἱ ταξιδιώται ἀνεκρίθησαν περὶ τῆς ταυτότητός των ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ τείχους· ἐνῶ δὲ εἰσήρχοντο εἰς τὴν πόλιν, δύναμις ἀνδρῶν ἔσπευδε νὰ ἀνιχνεύσῃ τὰ πέριξ διὰ τὸν φόβον τῶν «ληστῶν», οἵτινες κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦσαν οἱ προμνημονευθέντες ἱππεῖς τοῦ Κέρμιαν⁴.

Τὰ Μοῦγλα καὶ τὰ Μύλασα, οἱ δύο ἐπόμενοι σταθμοὶ τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα, ἦσαν πόλεις τοῦ κράτους τοῦ Μεντεσέ, τὸ ὅποιον κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ Χοτζαεδδὶν Ὀρχάν⁵. Ὁ Ὀρχάν μπέης ἀπεπειράθη νὰ καταλάβῃ τὴν Ρόδον, εἰς τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ὀφείλεται ἡ ἐσφαλμένη πληροφορία ὅτι οἱ Ὀθωμανοί, καὶ δὴ ὁ Ὀσμάν, ἐπέδραμον κατὰ τῆς νήσου⁶.

¹ Παχυμέρους, Ἀνδρόνικος, Ε' 13 (σ. 398), Ε' 14 (σ. 398·400), Ε' 21 (σ. 417·424). Muntaner (Buchon, Chroniques étrangères, Παρίσιος 1841), σ. 420. Πρβλ. G. Schlumberger, Expédition des Almugavars, Παρίσιος 1902, σ. 28 κ.ξξ. καὶ E. I. Σταματιάδου, Οἱ Καταλάνοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ, Ἀθῆναι 1869, σ. 45 κ.ξξ.

² Voyages, II, 275.

³ Αὐτόθι, σ. 271.

⁴ Αὐτόθι, σ. 276.

⁵ Αὐτόθι, σ. 279.

⁶ Βλ. σχετικῶς P. Wittek, Das Fürstentum Mentesche, Κωνσταντινούπολις 1934, σ. 56 κ.ξξ.

Κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα, τὸ κράτος τοῦ Μεντεσέ εὐρίσκετο ἐν εἰρήνῃ.

Τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἀφηγήσεως τοῦ ταξιδίου ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Ἰκόνιον (Κόνια), τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζεται ὡς πόλις μεγάλη καὶ ἀκμαία, μὲ ρέοντα ὕδατα καὶ μὲ ὠραίους κήπους, μὲ μεγάλην ἀγορὰν, ὅπου ὑπῆρχον χωριστὰ διαμερίσματα δι' ἕκαστον ἐπαγγέλμα. Ἐφιλοξενήθη καὶ ἐδῶ ὁ ταξιδιώτης ὑπὸ τοῦ καδῆ, ὅστις ἐκαλεῖτο Ἱμπν Καλὰμ Σάχ καὶ ἦτο μέλος τῆς Ἀδελφότητος. Πλὴν τῶν Ἀχῆ, ὁ Ἱμπν Μπαττούτα εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐπλησίασε καὶ τοὺς δερβίσηδες τοῦ τάγματος Μεβλεβῆ, τοὺς ἐνθέρμους αὐτοὺς μυστικιστὰς τοῦ Ἰσλάμ, μὲ τοὺς ὁποίους, ὡς εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπιστώσῃ ἀργότερον, ἡ Ἀδελφότης εἶχεν ἀναμφισβήτητον πνευματικὴν συνάφειαν. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Μεβλεβήδων Τζελαλεδδὶν Ρουμῆ (1207 – 1273) ἔζησε καὶ ἐδίδασκεν εἰς τὸ Ἰκόνιον, ὅπου εὐρίσκετο τότε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εὐρίσκεται καὶ σήμερον τὸ μανσωλεῖόν του¹. Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ μανσωλείου ὁ Ἱμπν Μπαττούτα ἀναφέρει τοπικὴν παράδοσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Τζελαλεδδὶν, ἐγκαταλείψας τοὺς μαθητὰς του αἰφνιδίως, ἠκολούθησε μυστηριώδη πωλητὴν γλυκυσμάτων καὶ ἐξηφανίσθη ἐπὶ ἔτη ὁλόκληρα. Ὅταν ἐπανῆλθε, διετέλει ὑπὸ τὸ κράτος θρησκευτικῆς ἐξάρσεως καὶ ἀπήγγελλε περσικοὺς στίχους, τοὺς ὁποίους κατέγραφον καὶ ἐμάνθανον οἱ ὁπαδοί του.

Τὸ Ἰκόνιον τότε ἦτο ἡ μεγαλυτέρα καὶ διασημοτέρα πόλις τοῦ ἐμιράτου τοῦ Καραμάν, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἡ πρωτεύουσα. Πρωτεύουσα ἦτο ἡ Λάρανα, (Καραμάν), περὶ τὰ ἑκατὸν χιλιόμετρα νοτιοανατολικῶς. Τὸν ἡγεμόνα Μπεδρεδδὶν Ἱμπν Καραμάν (Καραμάνογλου) συνήντησεν ὁ Ἱμπν Μπαττούτα ἔξω τῆς πόλεως, ἐπιστρέφοντα ἐκ τοῦ κυνηγίου. Μόλις τὸν ἐπλησίασεν, ὁ Ἱμπν Μπαττούτα, κατῆλθε τοῦ ἵππου του, ὁ δὲ ἐμίρης ἀνταπέδωσε τὴν ἀβρότητα ταύτην. Ἀφοῦ δὲ ἀντήλλαξαν τοὺς κατ' ἔθος χαιρετισμούς, οἱ δύο ἄνδρες ἐπορεύθησαν μὲ τὴν ἀκολουθίαν των μέχρι τῆς πόλεως.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἱμπν Μπαττούτα μετέβη εἰς Τάξαρα (Κολωνίαν, τουρκ. Ἀκσαράϊ), Νίγδην καὶ Καισάρειαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην αἱ πόλεις αὗται ὑπῆγοντο εἰς τοὺς μογγόλους Ἰλχάν τῆς Βαγδάτης². Ἐπίτροπος τοῦ Ἰλχάν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἦτο ὁ ἐμίρης Ἀλαεδδὶν Ἐρενᾶ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰλχάν Ἀμποῦ Σαΐδ (1335), μὴ ὑπάρχοντος νομίμου διαδόχου, τὸ κράτος διεμελίσθη καὶ ὁ Ἐρενᾶ ἀπέβαλε τὸν μογγολικὸν ζυγόν, δεχθεὶς τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Μαμλούκων. Κατ' ἀκολουθίαν ὁ Ἱμπν Μπαττούτα ἔφθασεν εἰς τὴν Καισάρειαν πρὸ τοῦ 1335. Ἐκεῖ ἐπεσκέφθη μίαν ἐκ τῶν συζύγων τοῦ Ἐρενᾶ, ἣτις ἦτο συγγενὴς τοῦ Ἰλχάν. Ἐγένετο δεκτὸς μὲ

¹ Βλ. σχετικῶς Βλ. Μιρμίρογλου, Οἱ Δερβίσσαι, Ἀθῆναι 1940, σ. 290 - 316.

² Voyages, II, 285 - 288.

τὴν φιλοφροσύνην καὶ γενναιοδωρίαν τὴν ὁποίαν εὗρε καὶ εἰς τὰς αὐλὰς τῶν ἄλλων ἡγεμόνων. Ἀλλ' εἰς τὴν Καισάρειαν ἡ ἐντύπωσίς του ἦτο ἀκόμη ζωηροτέρα, διότι διεπίστωνε ἅπαξ ἔτι τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν ἀπελάμβανον αἱ γυναῖκες τῶν Τούρκων καὶ τῶν Μογγόλων.

Ἐδρα τοῦ Ἑρετᾶ ἦτο ἡ Σεβάστεια (Σιβιάς), τὴν ὁποίαν ἐπεσκέφθη μετὰ τὴν Καισάρειαν ¹. Κατέλυσε καὶ ἐνταῦθα εἰς τὸ μοναστήριον (ζαβιγέ) τῶν Ἀχῆ καὶ ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ ἐμίρη εἰς ἀκρόασιν. Ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν εἰς τὸν περιηγητὴν ἡ ἀραβομάθεια τοῦ Ἑρετᾶ, προσὸν τὸ ὅποιον οὐδεὶς ἄλλος τοῦρκος δυνάστης κατεῖχε. Μὲ συστατικά γράμματα τοῦ Ἑρετᾶ, ὁ Ἱμπν Μπαττούτα ἐξηκολούθησε τὴν ὁδοιπορίαν του εἰς τὰς πόλεις Ἀμάσειαν, Γκιουμουὺς (Ἀργυρούπολιν ἢ Γκιουμουσχάνε), Ἐρζιντζάν (Κελτζηνήν) καὶ Ἐρζερούμ (Θεοδοσιούπολιν) ².

Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς περιοχῆς ταύτης ὑπέστη ἀνεπανόρθωτον φθορὰν καὶ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἐπεδίωκε νὰ διαρρηθῇ τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως κατὰ τρόπον σύμφωνον πρὸς τὴν δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν. Τῷ 1327, ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα, ἀπεφασίσθη ὅπως εἰς τὸν μητροπολίτην Καισαρείας, ὡς πλησιοχωροῦντα, ἀνατεθοῦν αἱ κοινότητες Σεβαστείας, Εὐχαΐτων, Μωκησοῦ, Ναζιανζοῦ καὶ Ἰκονίου «διὰ τὴν ἐπικρατήσαν ἀπαρχωρήσει Θεοῦ διὰ τὸ πλῆθος ἁμαρτιῶν σύγχυσιν καὶ ἀνωμαλίαν ἐκ τῆς τῶν ἀθέων ἐχθρῶν ἐπιβέσεως» ³. Ἡ σύμπτυξις ἐπεβάλλετο, διότι ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς εἶχεν ἀρραιωθῇ. Ἡ Ἀμάσεια δὲν ἀπετέλει ἐξαίρεσιν τοῦ γενικοῦ τούτου φαινομένου. Πατριαρχικὸν ἔγγραφον τοῦ 1317 ἀναφέρει ὅτι «αὕτη ἐστένωται καὶ ἡρόμωται ὑπὸ τῆς τῶν ἔθνων καταδρομῆς.... καὶ δὴ ἐξ ἱκανοῦ τινος τὸ χριστιανικὸν ἐκεῖσε πλήρωμα, ὅσοι δηλαδὴ περιελείφθησαν καὶ περιλειφθέντες οὐχ ὑπεσύρθησαν τοῖς ἐπηρεάζουσιν ἔθνεσι καὶ κατάρχουσιν, ἀνεπίσκοπον ἦν καὶ πνευματικὸν ποιμένος ἐστερημένον» ⁴. Ὁ διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου ἐπίσκοπος δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἔδραν του ⁵. Ἄλλο ἔγγραφον, μὲ χρονολογίαν 1318, ὑπαινίσσεται τὴν ἐρήμωσιν καὶ τὴν πενίαν τῆς μητροπόλεως Κελτζηνῆς καὶ παραχωρεῖ εἰς τὸν ἱεράρχην τῆς τὴν μονὴν τῆς Παναγίας τοῦ Κί ⁶. Ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν καθαῶς ὁρμενικῶν ὀνομάτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν, αἵτινες ὑπῆγοντο εἰς τὴν μητρόπολιν Κελτζηνῆς, ἐξάγομεν τὸ συμπέρασμα ὅτι καθ' ἅπασαν τὴν νοτίως τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος

¹ Αὐτόθι, σ. 289 - 291.

² Αὐτόθι, σ. 292.

³ Miklosich - Müller, Acta et diplomata, I, 143.

⁴ Αὐτόθι, I, 69.

⁵ Αὐτόθι, I, 70.

⁶ Αὐτόθι, I, 83.

περιοχὴν τὸ ἀρμενικὸν στοιχεῖον ἦτο ἰσχυρότατον¹. Εὐρισκόμενοι ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως οἱ Ἀρμένιοι τῆς Κελτικῆς, ἦσαν Ὁρθόδοξοι καὶ ὄχι Μονοφυσῖται. Ὡς ἦτο ἐπόμενον, οἱ Ἀρμένιοι συνεμερίσθησαν τὴν τύχην τῶν Ἑλλήνων, δηλαδὴ ἄλλοι μὲν κατεσφάγησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν, ἄλλοι δὲ ἥλλαξαν τὴν πίστιν των, ὡς ὑποδηλοῖ καὶ τὸ μνημονευθὲν ἔγγραφον περὶ Ἀμασείας. Ἐν τούτοις εἶναι ἀναμφίλεκτον ὅτι σημαντικὸς ἀριθμὸς Ἀρμενίων διεσώθη. Ὁ Ἱμν Μπατούτα ἐνεθυμεῖτο ὅτι τὸ Ἐρζιντζάν κατῴκειτο κυρίως ὑπὸ Ἀρμενίων, ἐνῶ περὶ τῆς Ἀμασείας σημειώνει ἀπλῶς ὅτι ἦτο ὠραία πόλις μὲ εὐρείας ὁδοὺς, ἡ Ἀργυρούπολις ἦτο ἐμπορικὸν κέντρον γνωστὸν διὰ τὰ μεταλλεῖα ἀργύρου καὶ τὸ Ἐρζερούμ ἦτο κατὰ μέγα μέρος ἐρειπωμένον, συνεπεία πολέμου. Ὁ γηραιότερος κάτοικος τοῦ Ἐρζερούμ ἦτο ὁ Ἀχῆ Τουμάν (130 ἐτῶν !), ὅστις ἐφιλοξένησε τὸν περιηγητὴν καὶ τὴν συνοδείαν του.

Ἡ ἀφήγησις διακόπτεται καὶ πάλιν μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἱμν Μπατούτα εἰς τὸ Πυργίον (Χριστόπολιν, Μπερκί, σημ. Μπιργκί)². Ἐκεῖ ἐγνώρισε διάσημον μωαμεθανὸν θεολόγον ὀνόματι Μουχιεδδίν, ὅστις δὲν εἶχε μόνον σοφίαν καὶ ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ πλοῦτον. Συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Μουχιεδδίν ὁ Ἱμν Μπατούτα ἐπεσκέφθη τὸν σουλτάνον τοῦ Πυργίου, ὅστις ἦτο ὁ Μωάμεθ, υἱὸς τοῦ Αἰδίν. Παραθέριζε τότε εἰς ὀρεινὴν τοποθεσίαν, ὅπου ὁ θεολόγος καὶ ὁ περιηγητής, προσκληθέντες, παρέμειναν ἐπὶ μακρόν. Ὅταν πλέον ἤσχισαν νὰ αἰσθάνωνται ἀνίαν, ὁ ἡγεμὼν τοὺς ὠδήγησεν εἰς τὸ ἀνάκτορόν του, εὐρισκόμενον ἐντὸς τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον περιγράφεται ὡς μεγαλοπρεπές. Εἰς τὸν ξένον προσηνέχθη, διαταγῇ τοῦ σουλτάνου, μετεωρίτης λίθος, προσφάτως καταπεσὼν ἔξω τῆς πόλεως καὶ θεωρούμενος ἀντικείμενον ἄξιον θέας. Πλούσια δῶρα—νομίσματα, ἐνδύματα, ἑλλην δοῦλος—ἐπεσφράγισαν τὴν εὐχάριστον ταύτην συναναστροφὴν.

Γνωστοῦ ὄντος ὅτι ὁ Μωάμεθ Αἰδίνογλου ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 1333, ὅτε τὸν διεδέχθη ὁ δευτερότοκος υἱὸς του Ἀμούρ (Οὐμούρ) μπέης³, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Πυργίου ἐγένετο τῷ 1332 ἢ τὸ ἀργότερον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 1333.

Τὸ Θύραιον (Τιρὲ)⁴ καὶ ἡ Ἐφεσσος (Ἀγιά-σολούκ)⁵, οἱ δύο ἐπόμενοι

¹ H. Gelzer, Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiæ Episcopatum (Abhandlungen der Philos.-philol. Cl. der Königl. Bayer. Akademie der Wissenschaften, XXI, 1900, 3, 581).

² Voyages, II, 298.

³ Uzuncarsili, Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 27-28.

⁴ Voyages, II, 307. Κατὰ τὸν W. H. Ramsay, The Historical Geography of Asia Minor, Λονδῖνον 1890, σ. 114, ἡ πόλις αὕτη ἐλέγετο Ἀρχαδιοῦ-πολις παλαιότερον. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ ὑπὸ ποικίλας μορφάς, Θύραια, Θύρεα, Θύρα, Θηρέων Φρούριον, Θείρα.

⁵ Voyages, II, 308.

σταθμοὶ τοῦ Ἱμν Μπαττούτα, ἦσαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Ἀϊδίν. Εἰς τὴν Ἐφεσον «τὸ καθεδρικὸν τέμενος, τὸ ὁποῖον ἦτο ἄλλοτε χριστιανικὸς ναὸς μεγάλως τιμώμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, εἶναι ἐκ τῶν περικαλλεστέρων οἰκοδομημάτων τοῦ κόσμου». Πρόκειται βεβαίως περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ὅστις ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως ἦτο ὅμοιος καὶ ἐφάμιλλος πρὸς τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹ καὶ ὅστις ἔδωκε τὸ ὄνομά του εἰς τὴν πόλιν, καλουμένην κοινῶς Ἅγιος Θεολόγος, τουρκιστὶ Ἀγιά-σολούκ καὶ ἰταλιστὶ Alto Luogo. Ὁ Ἱμν Μπαττούτα σημειώνει προσέτι ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Ἐφέσῳ καὶ «χριστιανικὸς ναὸς μέγας, ἐκτισμένος μὲ λαξευτοὺς λίθους, ἕκαστος τῶν ὁποίων εἶχε μήκος δέκα ἢ περισσοτέρων πήχεων». Περὶ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ οὐδὲν ἀναφέρει. Εἶναι ἄλλοθεν γνωστὸν ὅτι τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον εἶχε τότε ἐλαττωθῆ σοβαρώτατα. Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Καταλάνων, ἡ πόλις ὑπέστη τρομερὰς δηλώσεις, καταληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐμίρη Σασάν, «ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ κδ' ἰνδικτιῶνος γ' ἔτους ςωιγ'» (δηλαδὴ τῇ 24ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 1305)². Ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου ἐλεηλατήθη, πλείστοι δὲ ἐκ τῶν κατοίκων μετεφέρθησαν εἰς Θύραϊον ἢ ἐθανατώθησαν³. Ὁ Σασάν ἦτο τότε κύριος ὅχι μόνον τῆς Ἐφέσου καὶ τοῦ Θυραίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πυργίου καὶ τῆς Μαγνησίας. Μετὰ τοῦ Σασάν συνεκρούσθη ὁ Μωάμεθ Ἀϊδινόγλου περὶ τὸ ἔτος 1308 καὶ ἀνεδείχθη νικητῆς, προσαρτήσας τὰς πόλεις τοῦ ἀντιπάλου του καὶ φονεύσας αὐτὸν καθ' ὃν χρόνον ἐνῆργει ἀντεπίθεσιν τῇ συνδρομῇ τῶν Ἰωαννιτῶν τῆς Ρόδου (1310)⁴. Ὁ Μωάμεθ Ἀϊδινόγλου, ὢν ἐνθερμος μουσουλμᾶνος, καθ' ὃ λέγει τὸ Düsturname τοῦ Ἐνβεργῆ⁵ μετέτρεψε πολλοὺς χριστιανικοὺς ναοὺς εἰς τεμένη, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἦτο καὶ τὸ σεπτὸν προσκύνημα τῆς Ἐφέσου.

¹ Γ. Α. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, Ἀθῆναι 1942, I, 360-364.

² Τὰ περὶ τῆς καταλανικῆς κατοχῆς τῆς Ἐφέσου ἐξιστόρησεν ἐν ὀλίγοις ὁ αὐτόπτης μάρτυς Ramon Muntaner (Buchon, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 425), ἀπὸ τὸν ὁποῖον μανθάνομεν ὅτι ἤδη ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἡ πόλις ἐκαλεῖτο Ἀγιά-σολούκ. Περὶ τῶν ὁμοτήτων, αἷς διέπραξαν οἱ Κατάλανοι εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἐφέσου καὶ ἄλλων πόλεων, γράφει ὁ Παχυμέρης (Ἀνδρόνικος, Ε' 26, σ. 435-442). Τὴν χρονολογίαν τῆς καταλήψεως τῆς Ἐφέσου μανθάνομεν ἀπὸ βιβλιογραφικὸν σημεῖωμα τοῦ Ἐφεσίου Μιχαὴλ Λουλούδη, περὶ τοῦ ὁποῖου ἔγραψεν ὁ Σ. Λάμπρος, Νέος Ἑλληνομνήμων, I (1904), 209-212. Πρβλ. Α. Wächter, Der Verfall des Griechentums in Kleinasien im XIV Jahrhundert, Λειψία 1903, σ. 40.

³ Παχυμέρους, Ἀνδρόνικος, Ζ' 13 (σ. 589).

⁴ Βλ. Ν. Α. Βέη (Bees), «Ματθαῖος ὁ Φιλαδελφεὺς Μητροπολίτης Ἐφέσου», Μικρασιατικὴ Ἔστια, I (1946), 24. Wittek, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 33 κ.ἐξ., 41, 63, 68, 74, 136, 139 κ.ἐξ., 180.

⁵ Ἐκδ. Mükrimin Halil, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, XV, 17. Πρβλ. Wittek, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 38.

Παρὰ ταῦτα τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον δὲν ἐξέλιπε τελείως. Εἰς πατριαρχικὸν ἔγγραφο τοῦ Δεκεμβρίου 1329 μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἐφέσου ὑπερτίμου καὶ ἑξάρχου πάσης Ἀσίας Ματθαίου¹. Εἰς τὸν Ματθαῖον, ὅστις κατήγετο ἐκ Φιλαδελφείας, ἀργότερον ἐδόθη «κατὰ λόγον ἐπιδόσεως» καὶ ἡ ἐν Θράκῃ μητρόπολις τῆς Βορύσεως, ἀλλὰ λόγοι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἰκονομικοί, τὸν ἔφερον εἰς ρῆξιν μὲ τὸν ἐπίσκοπον Πυργίου κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1343 καὶ τὸ Πατριαρχεῖον ἔλαβε δυσμενῆ κατ' αὐτοῦ ἀπόφασιν². Τὸ ὀλιγάριθμον τοῦ ποιμνίου του καὶ ἡ ἐσχάτη αὐτοῦ ἔνδεια ἀφ' ἑνὸς καὶ ὁ φανατισμὸς τῶν Τούρκων ἀφ' ἑτέρου συνετέλεσαν ὥστε νὰ διαμείνῃ εἰς τὴν Ἐφεσον βραχὺ μόνον διάστημα, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1340 μέχρι τοῦ 1343³. Τῷ 1340, κατὰ τὴν πρὸς Ἐφεσον πορείαν του, διελθὼν ἐκ Σμύρνης, κατώρθωσε νὰ γίνῃ δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Ἀμοῦρ καί, ἐξευμενίσας αὐτὸν διὰ πλουσιῶν δώρων, ἔλαβε συστατικὸν γράμμα πρὸς τὸν ἀδελφόν του Χιδῆρ μπέην, ὅστις διώκει τὸ νοτιοδυτικὸν τμήμα τοῦ ἑμιράτου. Ὁ Χιδῆρ μπέης ἦτο διοικητὴς τῆς Ἐφέσου καὶ κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἱμν Μπαττούτα, ἦτοι ἑπτὰ ἔτη πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ μητροπολίτου Ματθαίου. Ἀπὸ τὸν Ματθαῖον πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, μεταβιβλημένος εἰς τζαμί, ἐχρησίμευσεν ἐν μέρει ὡς ὀπωροφυλάκιον⁴, πρᾶγμα ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι καὶ ὁ μουσουλμανικὸς πληθυσμὸς τῆς Ἐφέσου δὲν ἦτο μέγας.

Μετὰ τὴν Ἐφεσον, ὁ Ἱμν Μπαττούτα ἐπεσκέφθη τὴν Σμύρνην (Γιαζμίρ, τουρκ. Ἰζμίρ), «μεγάλην πόλιν, παρὰ λίον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐρειπωμένην»⁵. Ἐκεῖ ὁ Ἀμοῦρ μπέης ἔσπευσε πρὸς συνάντησίν του, ἀργότερα δὲ ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν δῶρα καὶ ἑλλήνα δοῦλον ὀνόματι Νικόλαον. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ἀμοῦρ μὲ τὸν ἰσχυρὸν στόλον του ἐπανειλημμένως ἐπέδραμε κατὰ τῶν νήσων, τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν περιχώρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐπιχειρῶν παρέκβασιν πρὸς ἐποχὴν μεταγενεστέραν, ὁ περιηγητὴς μνημονεύει τὴν ἐν ἔτει 1344 γενομένην ἐπίθεσιν τῶν Λατίνων κατὰ τῆς πόλεως τῆς Σμύρνης, τὴν κατάληψιν αὐτῆς⁶, καὶ τὸν φόνον τοῦ Ἀμοῦρ τέσσαρα ἔτη ἀργότερον, κατὰ τὴν ἀπόπειράν του νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς εἰσβολεῖς⁷. Ἡ πόλις παρέμεινεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Φράγκων μέχρι τοῦ 1403, ὅτε κατελήφθη ὑπὸ

¹ Miklosich-Müller, Acta et diplomata, I, 149.

² Miklosich-Müller, Acta et diplomata, I, 235.

³ Βλ. Βέην, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 31.

⁴ Βέης, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 29.

⁵ Voyages, II, 309-310. Πρβλ. καὶ Miklosich-Müller, Acta et diplomata, I, 92-95. Ὡσαύτως, τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ματθαίου. Βέης, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 28.

⁶ Γρηγοράς, II' 13 (II, 689). Καντακουζηνός, Γ' 68 (II, 420). Πρβλ. Heyd, Ἐνθ' ἄνωτ., I, 539.

⁷ Γρηγοράς, IΣ' 6 (II, 834).

τῶν Μογγόλων τοῦ Ταμερλάνου. Ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι ὁ Ἱμπν Μπαττούτα ἐγνώριζεν ὅτι τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Σμύρνης ὑπεκίνησαν οἱ Βυζαντινοί, οἵτινες «ἀπετάθησαν εἰς τὸν πάπαν, ὁ ὁποῖος διέταξε τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Γενούης καὶ τῆς Γαλλίας νὰ ἐπιτεθοῦν, ὅπερ καὶ ἐγένετο, καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ πάπας ἀπέστειλε σιράτευμα ἐκ Ρώμης»¹.

Βορειοανατολικῶς τῆς Σμύρνης ἡ Μαγνησία (τότε Μαγνήσιγια καλουμένη, νῦν δὲ Μάνισα) ἦτο ἡ ἔδρα τοῦ ἡγεμόνος Σαρουχάν, μετὰ τοῦ ὁποίου ὁ Ἱμπν Μπαττούτα συμπροσηχύθη εἰς τὸ τέμενος τῆς πόλεως². Μετὰ μιᾶς ἡμέρας παραμονὴν εἰς Μαγνησίαν, ἀφίχθη εἰς τὴν Πέργαμον (Μπάργαμα, Μπέργκαμα), ἥτις ἀνῆκεν εἰς τὸν Γιαξῆ Χάν, γόνον τοῦ οἴκου Καρασῆ³. Ἡ παλαιὰ πόλις ἦτο σωρὸς θρεπίων, «ἀλλ' ὑπῆρχεν ἰσχυρὸν φρούριον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου». Εἰς τὸ Μπαλίκεσερ (Παλαιόκαστρον), ὀγδοήκοντα περίπου χιλιόμετρα βορειοανατολικῶς τῆς Περγάμου, ἐβασίλευεν ὁ Ντεμιρ Χάν (Ταμροχάνης παρὰ τῷ Καντακουζηνῷ), τὸν ὁποῖον ὁ Ἱμπν Μπαττούτα, ἄγνωστον διὰ ποίους λόγους, δὲν συνεπάθησεν⁴. «Ἡ πόλις», λέγει, «ἦτις ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς του, προσείλκυσε μέγα πλῆθος φαύλων ἀνθρώπων, διότι κατὰ τὸν βασιλεῖα εἶναι καὶ οἱ ὑπῆκοοι». Οὐχ ἦντοι ὅμως ὁ περιηγητὴς δὲν παρέλειψε νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ τὸν «ἀνάξιον» ἄρχοντα, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐδέχθη μεταξωτὸν μανδύαν ὡς δῶρον.

Ὁ Σαρουχάν, ὁ Γιαξῆ, καὶ ὁ Ντεμιρ Χάν εἶχον ἀξιολόγους ναυτικὰς δυνάμεις, ἀλλ' ὁ Καντακουζηνὸς ἀναφέρει ὅτι «τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν σατραπῶν ὁ δυνατώτατος.... [ἦν] Ἀμούρ ὁ τοῦ Ἀϊτίνης»⁵. Ὁ Καντακουζηνὸς συνῆψε συμμαχίαν μετ' αὐτοῦ καὶ ἔλαβε σημαντικὴν βοήθειαν κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ε' ⁶.

Ἀνατολικῶς τῆς ἡγεμονίας τοῦ Καρασῆ ἐξετείνοντο αἱ κτήσεις τῶν Ὁθωμανῶν. Ὁ Ἱμπν Μπαττούτα ἐπεσκέφθη τὴν Προῦσαν, πρωτεύουσαν τοῦ Ὁθωμανικοῦ Κράτους, τὴν ὁποίαν ἐνεθυμεῖτο διὰ τὴν ἐμπορικὴν τῆς κίνησιν, τοὺς δ'παρῶνάς της, καὶ τὰ ἱαματικά λουτρά της. Ἐπίσης ἐνεθυμεῖτο τὸ μανσωλεῖον τοῦ ἀρχηγέτου καὶ ἐπωνύμου ἥρωος τῶν Ὁθωμανῶν, τὸ ὁποῖον ἦτο παλαιὸν βυζαντινὸν ναῦδιον⁷. «Σουλτάνος τῆς Προύσης»,

¹ Voyages, II, 311. Βλ. Ch. Diehl, R. Guillard, L. Economos, R. Grousset, L'Europe orientale, Παρίσι 1945, σ. 588-589.

² Voyages, II, 312. Ὑπὸ τὸ ἐξελληνισμένον ὄνομα Σαρχάνης ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Γρηγοῦ, Ζ' 1 (I, 214).

³ Voyages, II, 315. Πρβλ. Καντακουζηνόν, Γ' 10 (II, 70).

⁴ Voyages, II, 316.

⁵ Καντακουζηνός, Γ' 7 (II, 55-56). Πρβλ. Γρηγοῦ, Η' 11 (II, 351).

⁶ Καντακουζηνός, Γ' 56 (II, 314-316), Γ' 63 (II, 383), Γ' 64 (II, 392), Γ' 86 (II, 532). Γρηγοῦ, IB' 7 (II, 597), IG' 4 (II, 649).

⁷ Voyages, II, 317-322.

λέγει, «εἶναι ὁ Ἰχτιγιαρεδδὶν Ὁρχάν μπέης, υἱὸς τοῦ Ὁσμαντζίκ (= τοῦ μικροῦ Ὁσμάν). Εἶναι ὁ ἰσχυρότερος τῶν τουρκομάνων βασιλέων καὶ ὁ πλουσιώτερος εἰς χρήματα, γαίας, καὶ στρατιωτικὰς δυνάμεις· κατέχει σχεδὸν ἑκατὸν ὄχυρά, τὰ ὁποῖα συνεχῶς ἐπιθεωρεῖ καὶ ἐπισκευάζει»¹. Πρὶν ἀναχωρήσῃ ἐκ Προῦσης ὁ Ἱμν Μπαττούτα, παρηκολούθησε θρησκευτικὴν τελετὴν τῆς Ἀδελφότητος τῶν Νέων, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔλαβον χώραν ἐνθουσιαστικαὶ ἐκδηλώσεις καὶ χοροὶ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν μυστικοπαθοῦς ἐξάρσεως, ἀκριβῶς ὅπως θὰ συνέβαινε καὶ μεταξὺ τῶν Μεβλεβήδων τοῦ Ἰκονίου.

Ὁ Ὁρχάν ἔτυχε ν' ἀπουσιάζῃ ἀπὸ τὴν Προῦσαν. Ὁ Ἱμν Μπαττούτα τὸν συνήντησεν εἰς τὴν Νίκαιαν (Γιαζνίκ, τουρκ. Ἰζνίκ), ἥτις ἦτο τρόπον τινὰ ἢ δευτέρα πρωτεύουσα τοῦ Ὁθωμανικοῦ Κράτους. Ὁ περιηγητὴς παρειτήρησεν ὅτι τὰ βυζαντικά τείχη τῆς πόλεως διεσώζοντο εἰς ἀρίστην κατάστασιν, ἢ δὲ περιβάλλουσα αὐτὰ τάφρος ἦτο πλήρης ὕδατος. Κινηταὶ γέφυραι ὠδήγουν πρὸς τὰς πύλας². Τὰ πάντα ἐδείκνυν ὅτι ἡ πόλις εἶχε παραδοθῇ χωρὶς νὰ προηγηθῇ σοβαρὸς ἀγὼν περὶ τὰ τείχη. Ἀπὸ βραχὺ χρονικὸν τῆς συλλογῆς Λάμπρου - Ἀμάντου³, ἀνῆκον εἰς τὸν ΙΔ' αἰῶνα, μανθάνομεν ὅτι οἱ Ὁθωμανοὶ κατέλαβον τὴν Νίκαιαν «μηνὶ Μαρτίῳ β' ἰνδικτιῶνος ιδ' ἡμέρᾳ Σαββάτῳ, ἔτους 750θ'» (= 1331), δηλαδὴ δύο περίπου ἔτη πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ μαροκηνοῦ περιηγητοῦ. Κατὰ τὴν διαμονὴν του ἐν τῇ πόλει, διαρκέσασαν τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἀντελήφθη ὁ Ἱμν Μπαττούτα τὴν μεγάλην ἔκτασιν τῆς ἐρειπωμένης περιοχῆς καὶ τὸ ὀλιγάριθμον τῶν κατοίκων. Οἱ διαπρεπέστεροι κάτοικοι ἦσαν μία ἐκ τῶν συζύγων τοῦ Ὁρχάν καὶ ἕτερον πρόσωπον ὀνόματι Ἀλαεδδίν, «ὁ νομομαθής, ὁ ἱμάμης, ὁ εὐσεβὴς προσκνητὴς Ἀλαεδδίν ἀς - σουλτάν - γιουκί»⁴. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐπεδαψίλευσε φιλοφρονήσεις εἰς τὸν ἄραβα ξένον καὶ συνώδευσεν αὐτὸν κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του παρὰ τῇ συζύγῳ τοῦ Ὁρχάν. Ὁ περιηγητὴς, ὅστις συνήθως προσέχει τὰς συγγενεῖας μεταξὺ τῶν τούρκων ἡγεμόνων, δὲν ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀλαεδδίν ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Ὁρχάν. Κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν ὀθωμανικὴν παράδοσιν, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ὁρχάν, καλούμενος Ἀλαεδδίν, ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος βεζύρης τῶν Ὁθωμα-

¹ Τὰ «ἑκατὸν ὄχυρά» εἶναι τρόπος τοῦ λέγειν, ὅπως ἐνδέχεται νὰ εἶναι καὶ ἡ ἐκφρασις «πόλις μεγάλη καὶ ἀκαμαία». Ὁ σύγχρονος τοῦ Ἱμν Μπαττούτα Σεχαμπεδδὶν ἄλ - Οὔμαρῃ, ὅστις δὲν ἐπισκέφθη τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἀλλὰ συνέλεξε τὸ ὅλικόν ἀπὸ ταξιδιωτάς, ἀναφέρει μὲ τὴν αὐτὴν προχειρότητα ὅτι ὁ Ὁρχάν κατεῖχε «πεντήκοντα πόλεις καὶ ἔτι μεγαλύτερον ἀριθμὸν ὄχυρων, καθὼς καὶ τεσσαράκοντα χιλιάδας ἱππέων». F. T a e s c h n e r, *Al-Umari's Bericht über Anatolien*, Λειψία 1929, σ. 42. Μετάφρ. E. Quatremère, *Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliothèque du Roi et autres bibliothèques*, XIII (1838), 364.

² Voyages, II, 323.

³ Βραχέα Χρονικά, Ἀθῆναι 1932, σ. 46.

⁴ Voyages, II, 324.

νῶν καὶ εἰσήγαγε κεφαλαιώδεις μεταρρυθμίσεις, μεταξύ ἄλλων καὶ τὴν κοπὴν ἀργυρῶν νομισμάτων ¹. Ἐξ ἀργυρῶν νομισμάτων συνίστατο καὶ τὸ δῶρον φιλοξενίας, τὸ ὁποῖον ἔστειλεν ὁ Ὅρχαν εἰς τὸν Ἴμπν Μπαττούτα κατὰ τὴν ἀφιξίν του εἰς Προῦσαν ².

Μετὰ τὴν Νίκαιαν, ὁ περιηγητὴς διέσχισε τὸν Σαγγάριον ποταμόν, ἐπιβιθασθεὶς σχεδίας συρομένης πρὸς τὴν ὄχθην, καί, ἀφοῦ διενυκτέρευσε εἰς τὴν κωμόπολιν Κάβαιαν (Κάβιγια, σημ. Γκέϊβε), ἐπορεύθη εἰς Γενιτζέ, εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐσχатиὰν τοῦ Ὁθωμανικοῦ Κράτους, φιλοξενούμενος πάντοτε ὑπὸ τῶν Ἀχῆ ³. Τὸ μόνον μέρος ὅπου δὲν εὔρε παραρτημα τῆς Ἀδελφότητος ὠνομάζετο Καϊνίκ, περὶ τοῦ ὁποῖου παρατηρεῖ ⁴: «Κατοικεῖται ὑπὸ ἀπίστων Ρωμαίων [Ἑλλήνων], διατελούντων ὑπὸ μουσουλμανικὴν προστασίαν, ὑπάρχει δὲ μία μόνον οἰκία μουσουλμανικὴ καὶ αὕτη ἀνήκει εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν Ρωμαίων». Οὕτω ἠναγκάσθη νὰ διανυκτερεύσῃ ὑπὸ τὴν στέγην γραίας Ἑλληνίδος, ἣτις ἠθέλησε νὰ πωλήσῃ εἰς αὐτὸν μεγάλην ποσότητα κρόκου (σαφραῖ), τούτου ὄντος τοῦ μοναδικοῦ προϊόντος τοῦ χωρίου.

Ἡ τελευταία ὀθωμανικὴ πόλις, τὴν ὁποίαν ἐπεσκέφθη ὁ Ἴμπν Μπαττούτα, ἦτο ἡ Μοδρηνή (Μουτουρνοῦ) ⁵. Καθ' ὁδὸν αὐτὸς καὶ ἡ συνοδεία του ὑπέστησαν πολλὰς ταλαιπωρίας, ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τοῦ ὁδηγοῦ των εἰς μέρος ἀκατοίκητον, ἐνῶ ἐπιπτε πυκνὴ χιὼν. Τέλος κατέφυγον εἰς μουσουλμανικὸν μοναστήριον, ἐνθα ἔτυχον περιθάλψεως.

Δέκα ἡμέρας μετὰ τὴν Μοδρηνὴν ἔφθασαν εἰς Κασταμῶνα (Κασταμούνιγια), μὲ ἐνδιαμέσους σταθμοὺς εἰς Μπολοῦ καὶ Γκερεντέ ⁶. Ἡ πατρίς τῶν Κομνηνῶν αὐτοκρατόρων μανθάνομεν ὅτι ἦτο καὶ τότε «μεγάλῃ καὶ ὥραία πόλις, ὅπου τὰ ἀγαθὰ εἶναι ἄφθονα καὶ αἱ τιμαὶ των εἶναι χαμηλότεραι, ἢ ἄλλαχού», ἦτο δὲ ἔδρα τοῦ Σουλεϊμάν Πατισάχ, ὅστις ἐδέχθη τὸν περιηγητὴν εὐμενέστατα καὶ ἐχάρισεν εἰς αὐτὸν λευκὸν ἵππον καὶ ἄλλα ἡγεμονικὰ δῶρα ⁷.

Ἡ Σινώπη (Σάνουμπ, τουρκ. Σινόπ), ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ περιηγητὴς ἀπεχαιρέτισε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐκινεργεῖτο ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σουλεϊμάν, Ἰμπραήμ μπέη ⁸. Ἡ πόλις ἦτο καλῶς ὠχυρωμένη καὶ ἐφρουρεῖτο ὑπὸ ἰσχυρᾶς δυνάμεως. Πλησίον τῆς Σινώπης ὑπῆρχον ἕνδεκα χωρία κατοικούμενα ὑπὸ Ἑλλήνων. Μετὰ τεσσαρακονθήμερον ἐν αὐτῇ παραμονήν, ἐπεβίβάσθη ἑλληνικοῦ πλοίου, καί, διασχίσας τὸν Εὐξείνιον Πόντον ὑπὸ δυσμενεῖς και-

¹ Βλ. Γεωργιάδην Ἀργνάκην, Ἔνθ' ἀνωτ., σ. 164 - 172.

² Voyages, II, 321.

³ Αὐτόθι, σ. 324 - 326.

⁴ Αὐτόθι, σ. 328.

⁵ Αὐτόθι, σ. 329.

⁶ Αὐτόθι, σ. 339.

⁷ Αὐτόθι, σ. 342 - 343.

⁸ Αὐτόθι, σ. 348.

ρικὰς συνθήκας, ἐξῆλθεν οὐχὶ μακρὰν τοῦ Κέρτς, τοῦ ἀρχαίου Παντικαπαίου, εἰς τὴν Κορμαίαν.

Παρ' ὅλα τὰ ἐλαττώματα, τὰ ὅποια ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, ἡ ἱστορικὴ σημασία τοῦ βιβλίου τοῦ Ἱμν Μπαττούτα εἶναι ἀναμφισβήτητος. Ἡ μικρασιατικὴ περιήγησις, ἣτις ἐγένετο κατὰ τὰ ἔτη 1332 καὶ 1333, ἐπιβεβαιώνει τὴν ἐθνολογικὴν ἀλλοίωσιν τῆς χερσονήσου, μὴ ἐξαιρουμένων καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς, καὶ συνάμα ἀποδεικνύει ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ὁ πληθυσμὸς εἶχεν ἀραιωθῆ σημαντικῶς. Πόλεις ἄλλοτε ἀκμαῖαι ἔφερον βαθέα τὰ ἕλη τῆς φθορᾶς, τὴν ὁποίαν ἐπροξένησαν ὁ χρόνος καὶ οἱ ἄνθρωποι. Συγχρόνως παρατηρεῖτο ἐμπορικὴ κίνησις εἰς ὠρισμένα ἀστικά κέντρα, τὰ ὅποια ἠνθοοῦντο ὑπὸ τῆς γεωγραφικῆς αὐτῶν θέσεως καὶ εὐρίσκοντο παρὰ τὰς μεγάλας ὁδικὰς ἀρτηρίας, ὡς λ.χ. τὸ Ἰκόνιον, ἡ Λαοδίκεια, ἡ Προῦσα, ἡ Σινώπη. Τοῦτο δηλοῖ ὅτι ἡ κατάστασις τῆς ὑπαίθρου παρουσίαζεν αἰσθητὴν βελτίωσιν, ἣτις δὲν εἶναι ἄσχετος μὲ τὴν συνεπεία τῶν πολέμων ἀραιώσιν τοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔκτισαν νέας πόλεις, πλὴν τῆς μνημονευθείσης Ἀλαύας, ἀλλ' ἐγκατεστάθησαν ἀθροοὶ ἐντὸς τῶν βυζαντινῶν πόλεων, ἰδίως ἐκείνων αἰτίνες ἐξελέγησαν ὡς κέντρα τῆς διοικήσεως. Τὰ ὀνόματα τῶν περισσοτέρων πόλεων παρέμειναν ὡς εἶχον ἐπὶ βυζαντινῶν χρόνων, παραφθαρέντα μόνον φωνητικῶς εἰς τὸ στόμα τῶν νέων κατοίκων.

Μεγίστης σημασίας εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἀνὰ πᾶσαν τὴν χώραν διεκρίνετο νέος θρησκευτικὸς ζῆλος, ὁ Μουσουλμανισμὸς ἐπεκράτει, ὅχι πάντοτε διὰ τῆς βίας, ὁ δὲ Χριστιανισμὸς ὑπεχώρει. Μὲ ἑλαφρὰν ὄντως συνειδήσιν οἱ γηγενεῖς ἠλλασσον τὴν πίστιν των, διὰ τὰ συμμετάσχουν τῶν προνομίων τῆς ἀρχούσης τάξεως. Μουσουλμᾶνοι θεολόγοι καὶ Ἀχῆ ὑπῆρχον εἰς ὅλας τὰς πόλεις καὶ διετήρουν στενὴν ἐπαφὴν μὲ τοὺς ἡγεμόνας. Ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ὡς θεολόγου καὶ προσκυνητοῦ τῆς Μέκκας, ὁ Ἱμν Μπαττούτα ἐγένετο εὐμενῶς δεκτὸς καὶ ἐτύγχανε φιλοφρονήσεων, τὰς ὁποίας βεβαίως θὰ ἐξήλευνεν ὁ σύγχρονός του μητροπολίτης Ἐφέσου Ματθαῖος ὁ Φιλαδελφεύς. Γενικῶς ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Ἱμν Μπαττούτα ἐνισχύεται ἡ ἄποψις ὅτι ὁ Ἰσλαμισμὸς ὡς κοινωνικὴ ὀντότης δὲν ἐστερεῖτο ἀφομοιωτικῆς δυνάμεως ἱκανῆς νὰ ἐξουδετερώσῃ τὸν ἑλληνοχριστιανικὸν παράγοντα, ἀφοῦ προηγουμένως διὰ τῶν τουρκικῶν ὄπλων ἐξηναγκάσθησαν αἱ δυνάμεις τοῦ Βυζαντίου νὰ ὑποχωρήσουν ἐντεῦθεν τῶν Στενῶν. Κατ' ἀκολουθίαν, πᾶσα προσπάθεια νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ μέγα ἱστορικὸν φαινόμενον τῆς πτώσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας πρέπει ν' ἀρχίξῃ ἀπὸ μίαν βαθυτέραν κατανόησιν τῆς συγκρούσεως πολιτισμῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς χώρας ἣτις ἀνέκαθεν ὑπῆρξεν ἀφ' ἑνὸς μὲν γέφυρα πρὸς διέλευσιν λαῶν, στρατῶν, ἀγαθῶν, καὶ πνευματικῶν ρευμάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ πεδίου μάχης διὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἰσχυροτέρου.

Γ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ ΑΡΝΑΚΗΣ